

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Philippi Clüveri[i] Germaniæ Antiquæ Libri tres

Clüver, Philipp

Lugduni Batavorum, 1631

Cap. XVII. De Frisiis.

urn:nbn:de:hbz:466:1-44541

Opida nunc intra hos finis visuntur, *Dietmelle, Lemgow, Herworden, & Engeren*. Marcellinus, lib. xx, in eadem hac haud obscure collocat eos regione: *Julianus in litem Germania Secunda est egressus, versus Tungros: omnique apparatu, quem flagitabat instans negotium, communitus, Trajectensi Mosâ opido propinquabat. Rheno deinde transmissis, regionem subito pervasit Francorum, quos Ansvarios vocant, inquietorum hominum licentius etiam tum percursantium extrema Galliarum. quos adortus subito, nihil metuentes hostile, nimium securos, superavit negotio levi. capsisque plurimis & occisis, orantibus aliis, qui superfuere, pacem ex arbitrio dedit; hos prodesse possessoribus finibus arbitratus.* Vulgatissimæ editiones heic habent *Atthuarios*: alia tamen exemplaria *Ansvarios*. ego hoc ex corrupti illius vocabuli litterarum ductibus audacter correxerim in *Ansvarios*. etenim si geminum *tr* rectè reddit *n*; certè *h* rectius corrigitur in *s*, quàm in *stantum*. In tabulâ itinerariâ leguntur *Aplivarii*. omnino, correcto *l* in *s*, & addito *m*, habendi sunt, ut in Notitiâ imperii, & in Sulpitio Alexandro, *Amplivarii*. Apud Ptolemæum quoque pro *λακκοβαρδοι*, scribendum esse *Amplivarii*, id est, *Amplivarii*, supra in Chamavis docui. Aethico sunt *Amplivarii*. Quod si rectè nomen eorum scriptum fuerit per *m*: facile ego suspicer, quæsitum id esse à vocabulo *Amisæ* fluminis, quasi patriâ lingvâ *Amisæ*: quia hoc flumen ab initio adcoluerint. nam varias mirificasque fuisse gentium in his oris haud perinde latis transmigrations, satis jam hætenus peruisse puto.

CÆ. XVII.

De FRISIIS.

BATAVIS, ad medium Rheni alveum, conterminos fuisse *FRISIOS*, supra in illorum explicatione satis demonstratum est. Nomen eorum apud Dionem, lib. 14, Græcè legitur *ΦΡΕΙΣΙΟΙ*. ex quo ego conjicio, apud Ptolemæum mendosum esse vocabulum *Φερισιοι*. Nostri sæculi homines, quibus in omnibus princeps visus est geographorum Ptolemæus, maluerunt Græcâ, quàm Latinâ, scriptione eos proferre *Phrisios*: coque literæ *φ* argumento ortos suspicati sunt à Phrygum gente Asiaticâ. De Frisiis hæc Tacitus in libro de Germania: *Iuxta Tentleros Bruçteri olim occurrebant. nunc Chamavos & Angrivarios immigrasse narratur; pulsos Bruçteris, ac penitus exiis. & mox: Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini & Chasuaris elidunt, alieque gentes, haut perinde memorate, a fronte Frisû excipiunt. Majoribus minoribusque Frisiis vocabulum est, ex modo virum. utæque nationes usque ad Oceanum Rheno prætexuntur; ambiuntq; immensos insuper lacus, & Romanis classibus navigatos. Terminis, quibus versus meridiem à Batavis, versus ortum brumalem à Maris sive Marfacis ac Bruçteris, distincti fuerunt, jam antea, in harum gentium descriptione, indicati sunt. ab ortu æstivo, Amisæ ore à Chaucis determinatos fuisse, infra ostendetur. ab occasu & septemtrionibus fuit Oceanus. Includitur nunc his finibus maxima pars Hollandiæ, & Trajectini agri, quidquid trans medium Rheni alveum: quâ ratione dimidiæ partes opidorum *Leyden, VVoerden, Vtrecht*, in veterum Frisiorum solo sitæ sunt. item Geldriæ portiuncula, quâ opida *Harderwyk & Elburg*: dein Transalanzæ regionis pars, quâ opida *Campen, Hasselt, Follenhove, Steenwyk, Meppel*, & dimidium Drentiæ. hinc Frisia occidentalis omnis ad Amisiam usque flumen. Atque hinc est, quod septemtrionalis Hollandia sub Frisæ nomine hodiè que censeatur; opidaque inibi non Hollandiæ, sed Frisæ insignibus decorentur. hinc item tritum illud apud Hollandos in hanc usque diem proverbium durat: *Saets te Haerlem op het sant, gy werpt een koe in Friesland*. id est: *Harlemi in sablonibus consistens, bovem facile in Frisiam usque libaveris*. Loquitur autem de medio ejus opidi foro. Hinc etiam *Wilibrordus*, quem *Sergius Papa*, *Clementem* cognominatum, ad prædicandum genti Frisiorum episcopum consecraverat, sedem episcopalem ex dono *Pipini* accepit in opido Trajectensi; ut supra in Batavis ostensum.*

Hæc verba Taciti, *Rheno prætexuntur*, *Hadrian. Junius* ad *Isalam* flumen refert; quia Frisii ad utramque *Isalæ* ripam incoluerunt. verum *Isalam* Tacito numquam Rheni nomine adpellari, mox infra demonstrabitur. vim verbi *prætexere* haud rectè utrique fluminis ripæ adplicari, ipse Tacitus docet in eodem libro infra. *Eaque*, inquit, *Germania velut frons est, quatenus Danubio prætextitur*. de *Nariscorum* scilicet, *Marcomannorum*, *Quadorumque* finibus loquitur; qui omnes in lævâ tantum *Danubii* erant ripæ. Itaque verba illa de Frisiis sic rectius interpreteris, uti utrasque nationes, tam *Majores*, quàm

Minores Frisios, ad Rhenum pertinuisse intelligas. Terminum autem statuumdum censeo, qui aptissimus videtur, inter utrosque Vectam amnem, qui apud Trajectum à Rheno ad lacum *Snyder see* divertit: si is fortè jam tum Taciti ætate fuerit; ut ex Plinio, complureis heic statuente insulas, conjicere licet. hac quidpè ratione utræque nationes ad Oceanum simul erunt, simulque utræque Rheno prætextæ. Cui autem parti *MAJOREM*, cui item *MINORUM* vocabulum fuerit, haud facile dixerim. Si tamen *modus virium* ex modo agrorum censendus; certè qui ad ortum versus, in dextrâ Vectæ lacusque ripâ coluerunt, meritò *Majores* dicendi sunt: alteri verò, versus occasum, *Minores*. Pugnat heic acerrimus adversarius, in disceptationibus chorographicis, his verbis: *Non animadvertit, manifestò se Plinio ac Tacito, imò & sibi contraria loqui; qui ipse, in chorographica sua tabellâ, non omnes Frisios majores, sicuti minores, intra Rheni sed Flevi boreale ostium; sed extra etiam potiores colere facit, in solo nimirum continetis Germaniæ, ad Amisiam usque. Quomodo ergo intra Helium Flevumque, ut habet disertè Plinius, in Rheno tam ceteris, quos nominat, populis sterni dicentur.* Etiamnum cæcutis, mi homo? Eamne putas Plinio fuisse mentem, uti omnes Frisios in insulis Rheni locaret? Id ei agebatur; uti indicaret, insulâ in Rheno amne quorum essent populorum. interim non negat ullos Frisios extra insulas Rheni agere: non magis mehercule, quàm Batavorum etiam quosdam in continente Galliæ seu Germaniæ Cisthenanæ colere. Tu videris, quomodo Frisios insulas Rheni habitare, lacusque immensos ambire patiaris, dum Batavorum insulam, Galliamque & Rom. imperium Flevo terminas. Hæc tibi placeant: nos meliores auctores sequimur.

Sed haud immeritò aliquis arguat, iniquè me facere atque imperitè, quòd hac Frisiorum distributione eas nationes excludam, quæ præter eos discretissimis heic verbis à Plinio locantur. nam lib. iv, cap. xv, *In Rheno, inquit, ipso, prope c millia passuum in longitudinem, nobilissima Batavorum insula & Caninefatum, & alia Frisiorum, Cauchorum, Frisabonum, Sturiorum, Marsatorum, quæ sternuntur inter Helium & Flevum.* Sane ad hæc, quæ jam antea aliorum ingenia miserè torserunt, quid respondeam, vix satis in expedito habeo. dicam tamen liberè & audacter, quid sentiam. Nempe locus hic Plinii prorsus mihi suspectus est. vereorque, verè e jus scripturam ab imperito librario (& quid mirum, aut novum?) scèdè depravatam ac corruptam esse. Ac primum de Cauchis; quis (malùm!) adeò comminuti exesique esse potest cerebri, qui rectè eorum nomen heic legi credat? quidpè non modò ultra omnes Rheni alveos, sed Amisiam etiam amnem, in septemtriones versus recedente Germaniâ, collocantur à Tacito. & Plinius etiam in Ingævonum gente eos refert; quæ tota ad septemtriones spectabat: quum proximos Rheni lævones adpelleret. Malè igitur hoc loco, & parum ex Plinii sententiâ, in Rheni insulis legitur *Cauchorum* vocabulum. Ego equidem vehementer suspicor, imperitum aliquem live librarium, sive interpretem, quum obscura esset scriptura, ac penè omnis exoleta, in proximam similitudinem reposuisse literas: utique quum insulas ante Cauchorum litora, inter Amisiam Visurgisque ostia, stratas videret; quò ipse, omnis geographiæ ignarus, Rheni alveum septemtrionalem, Flevumque ostium, olim pertinuisse suspicatus est. Nec verò est, quòd quidam hoc loco vocabulum *Cauchorum* explicare velint terram *Goeyland*, quæ lacui adjecta duo opida sustinet *Mnyden* ac *Naerden*. namque heic Cauchi si qui fuissent, certè Tacitus, multus sedulusque in his oris Plinii etiam tempore rerum gestarum narrator, vel leviter eos indicasset. & Plinius ipse, haud negligens geographus, gentem tam obscuram (cui enim præterea memorati hoc tractu Cauchi?) ab illâ nobilissimâ vel uno verbo discrevisset. solet quidpè, ubi unum idemque nomen duobus locis impositum, sedulus discernere. Quas ob res omnino mihi verisimile haud fit, Plinium heic *Cauchorum* nomen locasse. Jam verò quàm inepti sint illi, qui *Cauchos* istos interpretantur Flandriæ partem *Cadsant*, juxta opidum *Sluys*; item, qui *Selandiæ* insulam *Vvalcheren*, prope, ut illi ajunt, *Middelburgium*; judicent ii, qui Helium ostium idem esse *Mosæ* exploratum habent.

In eadem ratione est *Sturiorum* vocabulum: quod plerique nostrorum geographorum interpretantur *Staveren*, Frisiæ opidum: quum tamen id ultra Flevum ostium, extremumque Rheni alveum situm. nisi fortè eum *Isalæ* antiquum alveum fuisse credas, qui opidum *Sloten* adluens, primum *Take syl* vulgari vocabulo adpellatur; dein ubi in lacus diffunditur, *Fluyssing* dictus, mox juxta pagum *Mackern* in lacum *Snyder see* red-ditur. in quam equidem opinionem vocabulum te inducere poterat *Fluyssing*: quasi id à Flevi adpellatione etiam nunc duret. Verùm hac de re alii viderint: mihi sanè heic fides temerè nullâ. nam hoc si concederetur; insula *Fletio*, quam tertium illum Rheni alveum

cinxisse tradit Mela, ritè heic constitui nullo modo posset; quod infra in descriptione insulæ adparebit. Junius, absurdum esse quum animadverteret, trans ultimum Rhenum Sturios Plinii statuere; vocabuli adlusionem ex more suo sectans, vocem *Sturiorum* transmutare haud dubitavit in *Tusiorum* vocabulum: cujus vestigia etiam nunc extare contendit in vico septemtrionalis Hollandiæ *Opperdoes*, haud procul opido *Medenblick*. Verùm hunc manifesti erroris coarguit Tacitus; *utrasque Frisiorum nationes usque ad Oceanum Rheno pratexi, ambireque immensos insuper lacus adfirmans*: quâ ratione nullus heic Tusis istis datur locus.

- At qui tandem sunt tertii illi *Frisiabones*? quos nimis immaturo iudicio quidam in Selandiæ insulâ *Suyd Beverland* locarunt; quasi huc etiam Plinii Rhenus extendatur. O egregios geographos! quos haud immeritò, neque indignè, in summorum nostri sæculi geographorum numerum adferas! Sed de hoc etiam vocabulo iudicium expedire liceat. Sanè, aut ego vehementissimè fallor, aut hoc quoque corruptum est. quis enim, præter Plinii libros, agnoscit *Frisiabones*? Prorsus nemo. Ac Tacitus, qui sub Vespasiani imperii initium, quum Civilis Batavis rebellaret, multa de Batavis, Caninefatibus, Marfacis, Frisiis, Cauchis, Bructeris, Tencteris, Vsiptis, Mattiacis, Gugernis, quamcunq; ratissimè historiar. IV, & V, perscripsit, de Frisiabonibus istis haud quidquam addidit, quod sanè, si qui fuissent, sine dubio facturus erat. Neque enim soli Frisiabones hujus rebellionis expertes esse potuerunt, quum omnes circum nationes unanimi consensu arma in Romanos sumissent. Hoc autem tempore Plinius opus suum historiæ naturalis condidit; vel paullo antè: nam Vespasiano dedicavit. Quòd si verò ante hanc tempestatem eos fuisse suspiceris; certè Tacitus, qui ab usque Augusto multas in his oris res gestas refert, utique de Frisiis frequenter, vel semel, in eorum incidisset mentionem, si ulli extitissent. At Frisios ille in *Majores* solummodò, ac *Minores* distingvit; tertium genus nullum agnoscens. quodcumque igitur nomen heic volueris adfingere; certus ille omnino excludere. Nec tamen nescius sum, bis Frisiabonum vocabulum apud Plinium legi: semel loco paullo antè citato; ubi Rheni insulas describit: & iterum eodem libro, cap. XVII; ubi Galliæ Belgicæ populos enumerat. Verùm hic ipse locus satis apertè mendosam esse vocem prodit. quid enim Frisiorum aut ab his deductum nomen cis omneis pariter Rheni alveos, in mediâ fermè Belgicâ? Hinc saltem exterminandum ne neget, quicumque disceptationes chorographicas contra hos meos commentarios iterum conscripturus sis. De Transfthenanis Frisiabonibus probaturi nonnihil nuper quidam videbantur, ex antiqui lapidis inscriptione, quæ est hujusmodi:

D. M.

T. FL. VERINO NAT.

FRISÆVONE VIX. ANN.

XX. M. VII. T. F. VICTOR

EQ. SING. AVG. FRATRI

DVL CISSIMO.

F. C.

Verùm huic ego lapidi alium oppono lapidem, qui hujusmodi habet inscriptionem:

HILARVS

NERONIS CÆSARIS

CORPORE CVSTOS

NATIONE FRISÆO

VIX. A. XXXIII.

- In hoc igitur posteriori lapide rectus casus est *Frisæo*: à quo obliquus *Frisæone*, adèò parum differt ab illo *Frisævone*, uti nemini dubium esse possit, quin idem nomen eandemque nationem uterque significet. Et quid mirum, si imperitus statuarius, orthographiâ malè observatâ, *Frisævone* scripsit, pro *Frisæone*; quum hodiè, non modò in Latinâ, sed in suâ quisque patriâ lingvâ frequentissimi peccent? Quid item mirum, si *Frisæones* plebi Romanæ dicti fuere, qui postea Aethico *Frisiones*, & Siegberto *Frisones*, & nunc etiam sic Hispanis & Gallis *Frisons*, Italis *Frisoni*? quum ipsa olim Germanis gens vocata sit *the Frison*, multitudinis numero; qui nunc *die Friesen*, & *Fresen*. Sic scilicet *the Saxon* dicti

dicti fuere Saxones; & *thi Frankon*, eodem modo *Francones*; *thi Gothon*, *Gothones*; & id genus innumeri alii. Quapropter ex isto lapide nihil certi statuendum arbitror, omnino autem, ut antè dixi, corruptum esse totum locum existimo; legendumque in hæc verba: *In Rheno ipso, propè centum M. passuum in longitudinem, nobilissima Batavorum insula & Caninefatum, & alia Frisiorum majorum, & Frisiorum minorum, Marsatorumque sternuntur inter Helium & Fleuum*. Neque verò ego primus illud vulgatorum librorum *que*, corrigo in *quæ*: sed vetustissima sic habere vidi exemplaria, tum manuscripta, tum typis impressa. Eat jam chorographus ille noster, *Sturiosque suos, seu Vrios, & Cauchos, & Frisabones*, sub undis in lacu, qui vulgò dicitur *Snyder see*, quærat; ubi eos Plinii ætate fuisse docet, quod falsum esse, ex magnitudine quoque lacus, quam jam tum habuit, mox patebit.

Ceterum ingens ille error Strabonis, qui in lib. IV, Menapios ad oceanum, ab utroque fluminis Rheni ostiorum latere, ex Cæsaris commentariis malè intellectis, collocavit, suprà in Menapiis discussus est.

Sed Frisiorum majorum, ac Frisiorum minorum, Marsatorumque insulas in Rheno uti indicare possumus; tertius ejus atque ultimus in septentriones versum alveus, lacusque ingens, qui vulgari nunc nomine adpellatur *de Snyder see*, id est, *Mare austrinum*, antè exponendi erunt. De hoc sic Pomponius Mela, in libro III, cap. 11: *Rhenus, ab Alpibus decidens, propè à capite duos lacus efficit, Venetum & Acronium. mox diu solidus, & certo alveo lapsus, haud procul à mari huc & illuc dispergitur. sed ad sinistram amnis etiam tum, & donec effluat, Rhenus; ad dextram primò angustus, & sui similis, post ripis longè ac latè recedentibus, jam non amnis, sed ingens lacus, ubi campos implevit, Flexio dicitur; ejusdemque nominis insulam amplexus, fit iterum artior, iterumque, fluvius emittitur*. Hunc igitur lacum ab initio nullum fuisse conjicio; quidpe qui campos implevisse dicatur, quod etiam undarum altitudo; admodum heic exigua atque brevis, apertè indicat. neque enim lacuum vada rectè campos adpellaveris. At aridam, sive (si id malis) palustrem humum certum Isalæ flumini præbuisse alveum judico, donec id oceano immergeretur. Alvei autem tractum hunc fuisse puto. Exoritur id flumen haud procul arce *Raesfeld*, in Vestfalia veteri illà silvâ *Casiâ*; & modica opida *Ringenberg, Iselburg, Anholt, Dotechum, Doesburg, & Susfen* (nullis hæcenus à sinistra ripâ receptis aquis) duasque præclaras urbes *Deventer & Campen* prætervectus, lacui hinc immergitur hoc nostro sæculo: antiquitus verò abhinc etiam certo alveo, inter insulam *Eus* & proximum Frisiorum litus, versum opidum *Staveren* ferebatur. hinc itidem certo alveo inter bina brevina, quorum altera ad dextram Frisico litori objacet, altera ad sinistram vulgò nunc *het Brede sant* dicuntur, versus septentriones oceanum invhebatur, per ostium, quod postmodò *FLEUUM*, sive *FLEUM* Romanis dictum, nunc vulgò accolis *het Vlie*, sive *Flie*. Nomen fluminis antiquum hoc loco aperuisse, laboris pretium fuerit. *NABALIAM* Romanis fuisse dictum, infra divortium Rheni amnis, postquam hujus pars per fossam Drufianam in illud effusa fuit, apud Tacitum reperio. Verba ejus; quia à doctissimis etiam viris in controversum vocantur, paullo diligentius consideranda erunt. Historiarum igitur lib. V, Civilis Batavi rebellionem accuratius peragens, *Civilem*, inquit, *cupido incessit navalem aciem ostentandi*. & mox: *spatium velut æquoris captum, ubi Mosæ fluminis amnem Rhenus Oceano affundit*. Lege; ubi Mosæ fluminis os amnem Rhenum Oceano affundit. sic enim est de eodem amne annal. lib. 11: *Ad Gallicam ripam latior & placidior adfluit. verso cognomento Vahalem accole dicunt. mox id quoque vocabulum mutat Mosæ flumine; ejusque immenso ore eundem in oceanum effunditur*. Porro auctor dicto histor. lib. V, paullo post: *Cerialis flumine secundo, illi vento agebantur. Sic prævecti, tentato telorum jactu, dirimuntur. Civilis, nihil ultra ausus, trans Rhenum concessit. Cerialis insulam Batavorum hostiliter populatus. & iterum: Cerialis per occultos nuntios Batavis pacem, Civili veniam ostentans, Velledam propinquosque monebat, fortunam belli tot cladibus adversam opportunam erga populum Romanum merito mutare. casos Treveros, receptos Vbios, ereptam Batavis patriam. Sequitur hinc mox Batavorum ad pacem inclinatio: cui hæc subnectit auctor: Non sefellit Civilem ea inclinatio; & prævenire statuit. & mox: *Petito colloquio, scinditur Nabalia fluminis pons, in cujus abrupta progressi duces*. Heic Lipsius (magnus certè in omni antiquitate Romanâ, si unam geographiam excipias, & incomparabilis vir) item Beatus Rhenanus, loco *Nabalia*, maluerunt legere *Vahalis*; magno errore contra filium historiæ, quum *Nabalia* nomen prorsus eis incognitum foret, qui tamen error facilis discussus est. namque si Civilis, post tentatam in Mosæ fluminis ore pugnam, trans Rhenum concessit; quomodò mox postea ad Vahalem amnem colloquium à duce Romano petiit? Redisse eum ad Vahalem, postquam*

postquam Gerialis Batavorum insulam depopulatus, haud satis feliciter conjeceris; quum neque Tacitus, diligentissimus alioquin minutarum etiam rerum scriptor, id indicet; neque ipsa patiatur ratio. etenim si in dextrâ amnis ripâ Civilis constitit, ubi colloquium petiit ante Cerialem ex insulâ in sinistram transisse necesse est. quod tamen Tacitus haud memorat: contra verò *ereptam Batavis patriam* etiam tum, quum colloquium peteretur, ostendit. Si Civilis in sinistram; miror quâ audaciâ, imò quâ temeritate, post abalienatos ab se popularium animos, desertus ac relictus, solus ex tutissimis Germaniæ finibus in infestum sibi Galliæ solum transgredi ausus sit. Sed falsum hoc, & à consilio Civilis, quem *ingenio sollertem* tradit auctor, maximè remotum. in Germaniæ solo trans Rhenum constituisse hominem, certum est. At cur ultra Isalam usque fugit? an non trans medium Rheni alveum constituisse, satis tutum erat? Minimè. medium Rhenum ipse abegerat: quo *abactis, tenuis alveus continentium terrarum speciem fecerat*: qui Cerialem, insulam obtinentem, morari minimè poterat, quin infestis armis Civilem expeditus peteret. Ex his igitur jam certum extraque controversiam sit, Isalam flumen olim dictum fuisse hac parte *Nabaliæ*. quod Ptolemæi quoque haud obscure comprobatur geographia. quidpe opidum ei est *Navalia*, N A V A L I A, septemtrionali Rheni alveo, id est, Isalæ adpositum: quod perperam imperitorum vulgus sic multitudinis numero, quasi à navibus, adpellatum statuunt; interpretanturque nunc opidum *Campan*, litore dicti lacus adpositum: nec animadvertunt, in mediterraneis, haud pusillum recedente litore, à Ptolemæo id collocari, eodem ferè situ, quo nunc *Doesburg* opidum conspicitur. ad quod pontem ego illum Tacito memoratum fuisse intelligo; non subitaneo opere, nec ad certam aliquam expeditionem constructum, sed in quotidianos accolarum comœtus locatum. unde etiam ipsum opidum, à frequenti fluminis trajectu, exortum cultumque existimo: quemadmodum opidum ad medium Rheni alveum *Trajectus*; & alterum eodem nomine ad Mosam. *Navalia* autem dictum Ptolemæo opidum, cujus cognomine flumen *Nabalia* Tacito, eadem dialecti ratione, quâ nunc etiam *navel* dicunt inferiores Germani ac Saxones *umbilicum*, quem ceteri Germani & Angli in Britannia *nabel* vocitant. Cujus generis alia sexcenta ex lingua Germanorum proferre licet. Obstreperit heic multis verbis prædictus chorographus. quæ quàm inania sint, pueri etiam viderint. Adcône difficile fuerit Romanis, fufis fugatisque Germanis, ex Batavorum insulâ, postquam Rhenus abactus, & tenuis redditus, in Frisiorum seu Marfatorum agrum transgredi; indeque ad Isalam & pontem progredi? Quid maligne sophista insimulas, me apud Ptolemæum flumen Navaliam esse velle? Allusiones vocabulorum, quod objicis, vel maximè rideo, ubi nudæ, sine aliâ quâpiam probabili ratione, tuo more petuntur. Ad *Navam* trahis cum Vertriano *Nabaliæ* vocabulum. at si Civilis è Germaniâ, Rhenum transgressus, in Gallicam ripam rediit; quomodò Navâ flumine tutus esse potuit, quandoquidem omnem eam Rheni ripam jam recuperaverant Romani? Desine, quæso, malignus molestusque esse contra tui ipsius animi sententiam. nam hæc atque talia te ignorasse, haud facile persuadeor uti credam. Adfers insuper, in duobus manu scriptis exemplaribus, loco *Nabalia*, scriptum fuisse in uno *stabaliæ*, in altero *stabile*: jamque exclamas, planè pessumdatam esse meam *Nabaliæ*. Satis ineptè. Quis tibi credat, duo ista vocabula propius accedere ad tuam *Navam*, quàm ad meam *Nabaliæ*? Aut quis ex uno atque altero exemplari reliqua cuncta damnet, sine ullâ aliâ ratione vel argumento idoneo? Ne tu ipse quidem, nisi per contradicendi studium. Sed quaeritur, an etiam supra divortium Rheni idem *Nabaliæ* nomen olim obtinuerit *Isala*? Equidem haud arbitror: idque ex ratione nominis; quod haud dubiè accolis fuit *de Nawale*; quasi dicas *Vahalem posteriorem*. etenim ut antiquissimis temporibus Vahali, à rei argumento, quia partem Rheni exceptam in Mosæ os deferebat, nomen quaesitum fuit; sic postmodum incolæ harum regionum, quum Drusus aliam Rheni partem per fossam à se factam in Isalam & lacum effudisset, ab eodem argumento & hanc Drusi fossam simulque ipsum Isalam dixere *de VVale*; &, quò ab antiquo illo Vahale discerneretur, cognomento *de na-VVale*, id est, *Vahales posterior*. Id vocabulum postea Romano ori dictum N A B A L I A, & N A V A L I A; W Germanorum in B & V converso; ut jam antea in aliis etiam vocabulis notatum est. Aliud igitur nomen, præter hoc, dictum flumen supra Drusi fossam habuisse certum est. At quodnam id fuit? Ego equidem haud aliud habuisse censeo, quàm quo etiam nunc adpellatur *Isala*; nisi quòd paullo aliter formatum. Argumentis hanc opinionem haud dubiè adferere conabor. Francorum quondam gentem ad hoc usque pertinuisse flumen, infra docebo. Julianus Cæsar, in oratione ad senatum populumque

Athe-

Atheniensem, item Marcellinus lib. xvii, & Zofimus lib. iiii, Notitia imperii, & Sidonius Apollinaris carm. vii, SALIOS habent gentem Francicam. hodiè regio Isalæ adiacens vocatur vulgò SALLAND, & nonnullis ISSELLAND, haud dubiè veterum Saliorum sedes, sic à flumine, unà cum gente, cognominata. vicus item est Sallick in lævâ fluminis ripâ, medio situ inter opida Hattem & Campen. unde satis liquidò patet, antiquum fluminis nomen fuisse SAL, & variante dialecto SEL: quod postmodum, literâ I præpositâ, factum est ISAL, & ISSEL, denique, geminato SS, ISSEL. Insula quin etiam hodiè est ad Flevum ostium, quod antiquum Isalæ esse ostium suprâ ostendi, vulgari vocabulo Schelling: quam & ipsam ab eodem flumine SEL sic dictam arbitror, quasi SELLING. & satis notum est, crebras fuisse olim non modò vicorum, sed & regionum in ING terminaciones. exempla in propinquo sunt: inter Amisiam & Visurgim, Hemmeling, Oostring, Rustring, Ståding; & ad lævam Albis ripam Kåding. Nec tamen nefcius ego sum, esse doctissimos etiam viros, qui Salios non à dicto flumine, sed à saliendo dictos contendant: idque ex hoc Sidonii versu;

Sauromates clypeo, Salius pede, falce Gelonus.

item ex his Marcellini verbis: *Petiit primos omnium Francos; eos videlicet, quos consuetudo Salios appellavit.* Certè argumentis illi contendunt opidò quàm infirmis; utique posteriore hoc, ex Marcellino adducto. utriusque ego unam hanc rationem opposuerim, quòd haud faciliè, imò nullo modo fieri potuerit, si Romani Germanicæ hostilique genti nomen à saliendo imposuissent, uti id apud ipsos Germanos, non modò in gentem, sed etiam in solum & in flumen abiret: præsertim, quum, post exortum Francorum nomen, nullum heic Romani habuerint imperium.

Ceterum de FOSSA DRUSIANA sic auctor noster, annal. ii, de Germanico narrans: *Iam classis advenerat, cum præmisso commeatu, ex Galliâ, per Mosæ os & Vahalem: & distributis in legiones ac socios navibus, fossam, cui Drusianæ nomen, ingressus, præcatusque Drusum patrem, ut se eadem ausum libens placatusque exemplo ac memoriâ consiliorum atque operum juvaret.* Svetonius in Claudio, de Druso: *Oceanum septemtrionalem primus Romanorum ducum navigavit: transque Rhenum fossas novi & immensi operis effecit, quæ nunc adhuc DRUSINÆ vocantur.* Fossas licet Svetonius plurali numero dixerit; tamen unam solam fuisse constat. ideòque rectiùs FOSSA DRUSIANA singulari numero adpellatur Tacito. Haud perinde novum atque immensum fuit opus, uti exaggerat Svetonius; quum VIIII haud ampliùs fuerit millium passuum, inter vicum Iseloort, & opidum Doesborg: nisi fortè infra etiam Dusburgium antiquus Salæ alveus, antea modicus, latior tunc sit factus. Causa Druso agendæ fossæ nulla alia fuit, quàm uti classem hæc cum exercitu ex superiore Rheni parte in lacum & oceanum deduceret, Frisios petiturus, & Cauchos, de quâ expeditione, præter Taciti testimonium modò citatum, sic Dio, lib. LIV: *Ἐς τὸν ὠκεανὸν διὰ τῆς ῥῆνης καὶ ἀπὸ τοῦ ὀρεοῦ πρὸς τὸν ἰσθμὸν τῆς καυκασίας, ἔπειτα πρὸς τὸν ὠκεανὸν διὰ τῆς λίμνης ἐμβαλὼν, ἐκινδύησεν.* hoc est: *Secundo Rheno in oceanum deventus, Frisios subegit; ac per lacum in Chaucorum finis profectus, in periculo fuit.* Factum id M. Valerio Messallâ, & P. Sulpitio Quirino COSS., anno ante natum Iesum XII. Illorum nunc error vel maximus confutetur, qui uti errorem alterum de Bataviæ suæ finibus, quos ad Isalam usque proferunt, ex Tacito probarent, Isalam illi Rheni nomine semper nuncupatum, medium autem alveum silentio suppressum, adfirmarunt, Tacitus equidem crebras ex superiori Rheni parte navigationes in lacus commemorat: at Isalæ anni nomen numquam adposuit, nisi illud Nabaliæ; idque uno loco, suprâ citato. Loca, in quibus navigationum per hunc amnem meminit, cuncta in medium adducere consilium est; ne cui, in illorum sententiam propensiori, dubium aliquod inhzere queat. Annalium lib. i, quum Germanicus expeditionem faceret in Cheruscis: *Et ne bellum mole unâ ingrueret, Cæcinam, cum quadraginta cohortibus Romanis, distrahendo hosti, per Bructeros ad flumen Amisiam mittit. equitem Pædo præfectus finibus Frisiorum ducit. ipse impositas navibus quatuor legiones per lacus vexit. simulque pedes, eques, classis, apud prædictum amnem convenere.* Romani exercitus erant apud Rheni ripam in hibernis, ad Vetera, & Aram Ubiorum; uti paullo antè refert auctor eodem libro. inde igitur profectum Germanicum Cæsarem *impositas navibus quatuor legiones per lacus vexisse* tradit: nec tamen de Drusi fossâ quidquam, neque de Nabaliâ flumine, sive tertio Rheni alveo, meminit; quum certum sit, nullo alio alveo in lacum Germanicum descendisse. Mox infra, quum Germanicus ab Cheruscorum bello reverteretur: *Mox reducto ad Amisiam exercitu, legiones classe, ut advexerat, reportat. pars equitum litore oceani petere Rhenum iussa.* Per lacus advexe-

advexerat Germanicus: ergo per lacus reportavit. At quòd pars equitum Rhenum petere jussa; sanè non de Nabaliâ sive Isalâ intelligendum; sed de superiore Rheni parte, ubi Vetera, & Ara Ubiorum, quò reducendus erat exercitus. Iterum paullo post, eadem historiam: At Germanicus legionum, quas navibus vexerat, secundam & Quartamdecimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradit; quò levior classis vadoso mari inaret, vel reciproco fideret. inde auctor luctationem legionum cum oceani æstibus narrat: subjicitque tandem; Lux reddidit terram. penetratumque ad amnem Visurgim (lege Vidrum; quæ lectio infra adferetur) quò Casar classe contenderat. imposita deinde legiones, vagante famâ submersas. nec fides salutis, antequàm Casarem exercitumque reducem videre; milites in hibernis relictî. At accuratius, annal. 11, secundam Germanici in Cheruseos referens expeditionem, Drusianæ simul fossæ & lacuum navigationem memorat: nec tamen usquam Rheni nomen in Isalâ. Iamque classis advenerat, cum præmissis commeatu, è Galliâ per Mosæ os & Vahalem: & distributis in legiones ac socios navibus, fossam, cui Drusianæ nomen, ingressus; precatusque Drusum patrem, ut se eadem ausum libens placatusque exemplo ac memoriâ consiliorum atque operum juraret. lacus inde ac oceanum, usque ad Amisiam flumen, secundâ navigatione pervehitur. Annal. 14, Frisios rebellanteis castellum Flevum obfessisse narrat: subjicitque: Quod ubi L. Apronio, inferioris Germaniæ prætori, cognitum; vexilla legionum è superiori provinciâ, à Magontiacò, peditumque & equitum auxiliarium dilectos accivit; ac simul utrumque exercitum Rheno devertum Frisios intulit. Heic quoque Rheni nomen, non Drusianæ fossæ, nec Isalæ, quamvis hæc classis meaverit, sed superiori parti, quæ ab hibernis ad divortia usque amnis protenditur, tributum existimes. Clarius autem annal. 11, ubi Chauci, duce Gannasco Canincate, inferiorem Germaniam & Galliam levibus navigiis prædabundi incurfavere; Corbulo triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quæque habiles, per æstuarium & fossas adegit; litribusque hostium depressis Gannascum exturbavit. Medium Rheni alveum & Vahalem, Selandiæque æstuarium heic intelligi, supra in Toxandris ac Batavis ostensum est. Ergo vel hinc satis liquet, unum medium alveum Tacito Rheni vocabulo designari: qui haud dubius Germaniam inter Galliamque terminus. Eodem libro, quum Frisiorum natio, post rebellionem, in deditionem venisset, Corbulo, obsidibus acceptis, agros eis deseripit; idem senatum, magistratus, leges imposuit, ac, ne jussa exnerent, præsidium immunivit. At Claudius adeo novam in Germanias vim prohibuit, ut referre præsidia cis Rhenum juberet. Heic planè ineptè facturum puto, qui sub Rheni nomine Isalam intelligere velit. quidpe quamvis Junius & defensor ejus chorographus Frisios in Cisrhenanos & Transrhenanos Tacito distingvi autument; tamen heic, sine ullâ distinctione, totam Frisiorum nationem malè auctorem indicasse, arguerint. Ad medium usque alveum pertinuisse Frisios, satis supra in Batavis demonstratum est. ergo non Isalam, sed Rhenum Lugdunensem, qui terminus Germaniam inter & Galliam, Tacitum notasse hoc loco, certum est. Annal. XIII: Continuo exercitum otio fama incessit, creptum jus legati ducendi in h. item. eoque Frisii juventutem salibus, aut paludibus, imbellem etatem per lacus admovère ripa, agrosque vacuos & militum usui sepositos infedere, auctore Verrito, & Malorige, qui nationem eam regebant, in quâ tum Germani regnabant. Iamque fixerant domos, semina arvis intulerant, utque patrium solum exercebant; cum Didius Avidus, acceptâ à Paullino provinciâ, minitendo vim Romanam, nisi abscederent Frisii veteres in locos, aut novam sedem à Casare impetrarent, perpulit Verritum & Malorigem preces suscipere. & mox: Nero civitate Romanâ ambos donavit: Frisios decedere agris jussit. Atque illis aspernantibus, auxiliaris eques repente immisus necessitatem attulit captis cassisve, qui pervicacius restiterant. Eosdem agros Ansibarii occupavère. Agros hos circa Rheni fuisse divortium, supra dictum est. Igitur & Isalæ & Rheni ripæ Frisii admovère suos: nec tamen Rheni vocabulum heic Tacitus addit, quamvis lacus memoret. Ceterum mendum esse in his Taciti verbis, qui nationem eam regebant, in quâ tum Germani regnabant; multi doctissimi viri jam dudum viderunt, varièque in veram lectionem restituere conati sunt. Alii putarunt esse legendum, in quâ tum germani, id est, fratres, regnabant: at quorsum in Tacito, brevitatis miro amatore, hæc ejusdem rei repetitio: quum succinctius elegantiusque dixisset; qui nationem eam germani regebant: vel; in quâ tum natione germani regnabant. Alii postrema illa verba ita exposuerunt, uti Germani tunc Frisiorum nationis fuerint domini: nec tamen addiderunt, quinam Germani in Frisiis, gente Romanorum tunc imperio subjectâ, & aliàs validissimâ, regnare potuerint. Alii iterum sic struxerunt: in quâ jussu Germanici regnabant. at quis iste Germanicus? hæud dubiè Drusi filius, quinto Tiberii principatus anno defunctus.

at sub Claudio imperatore Corbulo, ante decennium, iisdem Frisiis agros descripserat. senatumque magistratus, & leges imposuerat. Alii denique sic eadem emendarunt: in quantum Germani regnantur. at quorsum hæc cautio, satis intempestiva, & ab auctoris ingenio alienissima? annon etiam auctoritate svadendi regimus; non tantum imperio? Idem noster, sub initium ejusdem libri; de Nerone: *Ibaturque in cades, nisi Afranius Burrhus, & Annaus Seneca obviam essent. hi rectores imperatoria juventa, & pari in societate potentia concordēs, diversâ arte ex aquo pollebant. Burrhus militaribus curis & severitate morum; Seneca præceptis eloquentia & comitate honestâ juvantes invicem, quò facilius lubricam principis ætatem, si virtutem aspernaretur, voluptatibus concessis retinerent. At nec illi statim regnant, qui jubendi potestate regunt. alioquin & provinciarum rectores forent* 10 regēs, & militum ductores, & quivis magistratus. Idem noster, historiar. iv, de Batavis loquens: *Diu Germanicis bellis exerciti; mox aucta per Britanniam gloria, transmissis illuc cohortibus, quas, vetere instituto, nobilissimi popularium regebant. An & hi regnabant?* Haud puto. Ineptum certè fuerit existimare, Tacitum verbum satis leve graviori voluisse emollire, vel mitigare. quo modo Germanici principes suos rexerint populos, suprâ, lib. 1, explicatum est. Frisiorum autem gens semper fuit liberrima; nisi quòd Romanorum jugo aliquamdiu pressa. Malim igitur ego sic dicto loco legere: *qui nationem eam regebant, in quâ tum Germani rebellabant.* hoc quidpè à Frisiis factum, satis apertè atque clarè clamat præfens historia. Sed ad institutum revertatur oratio. Histor. v, quum Civilis, post adversam ad Vetera pugnam, Batavorum opidum defendere non ausus, 20 in insulam concessisset: *transfere Rhenum Tutor quoque, & Classicus, & cxiii Treverorum senatores.* non Vahalem; quâ Civilis: sed suprâ, suis in finibus, circa Mosellâ confluentem; ubi unus alveus, nec aliud nisi Rheni nomen. Certè, quamvis in univèrsum tres Rheni dicerentur alvei; tamen singulos ubi citare voluerunt antiqui scriptores, suo quemque peculiari nomine adpellarunt: quemadmodum hodiè etiam hic *ISALA* dicitur, ille *VAHALES*, medius autem *RHENVVS* quod probè Tacito observatum videmus. Ac sanè fieri sic necessariò oportebat, ne, si sub uno Rheni nomine omnes promiscuè, sine ullâ distinctione efferrentur, animus confunderetur lectoris, ambigentis quemnam ex tribus intelligeret. Sic etiam Florus lib. iv, cap. xii: *In tutelam provinciarum, præsidia atque custodias ubique disposuit per Mosam flumen, per Al-* 30 *bim, per Visurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius castella direxit.* Horum castellorum pars, infra scissionem amnis, ad quem alveum fuerit, suprâ, lib. ii, demonstratum est: nempe ad medium, in Batavorum insulâ, Arenaci. Vada: Grinnibus, Batavoduri, Lugduni, & ad ostium amnis. Sic item Svetonius in Caligulâ: *Admonitus de supplendo numero Batavorum, quos circa se habebat, expeditionis Germanicæ impetum cepit. neque distulit. & mox: Postquàm castra attigit, ut se acrem & severum ducem ostenderet, legatos, qui auxilia seriùs ex diversis locis adduxerant, cum ignominia dimisit. paullo post: Mox deficiente belli materia, paucos de custodia Germanos trajici oculique trans Rhenum jussit; ac sibi post prandium quantumultuosissimè, adesse hostem, nuntiari. quo factò proripuit se cum amicis, & parte equitum prætorianorum, in proximam silvam: trunatisque arboribus, & in* 40 *modum tropæorum adornatis, ad lumina reversus, eorum quidem, qui sequuti non essent, timiditatem & ignaviam corripuit; comites autem & participes victoriæ novo genere ac nomine coronarum donavit. & mox: Postremò, quasi perpetraturus bellum, directâ acie in litore oceani, ac balistis machinisque dispositis, nemine gnaro ac opinante quidnam capturus esset, repente, ut conchas legerent, galeasque & sinus repleverent, imperavit: spolia oceani vocans, Capitolio palatioque debita. Ad castra Caligula pervenerat. hæc non nisi in medii alvei lævâ ripâ fuerunt. Trans Rhenum adesse hostem, ei nuntiatum est. hic nullus nisi Germanus esse poterat Frisius; Batavo satis pacato, crebrisque castris per Rheni ripam ac præfidiis coërcito: ubi haud dubiè Caligula constitit cum exercitu. Denique aciem in litore oceani direxit. hoc etiam haud dubiè in eadem ripâ, ubi castra; & ubi species fieri* 50 *poterat, quasi in hostem Frisium dirigeretur. Sed clariùs Plinius lib. iv, cap. xxiii; ubi univèrsæ Europæ mensuram computat; Est autem ipsius, inquit, Italiae, ut diximus, xii c xx m ad Alpeis. Vnde per Lugdunum ad portum Morinorum Britannicum, quâ videtur mensuram agere Polybius, xi m lxij. Sed certior mensura ac longior ad occasum solis æstivi, ostiumque Rheni, per castra legionum Germaniæ, ab iisdem dirigitur Alpihus xii m xliij. Ostium, ait, Rheni; non ostia: quia medium intelligi voluit alveum, ad quem castra prædicta.*

Atque de tertio Rheni alveo lacuque ejus & ostio Flevo satis hæctenus disertum existimo.

existimō. Nunc abs re haud alienum fuerit, ea quoque in medium producere, diligentiusque discutere, quæ Aethicus, mirus maximèque absurdus cosmographus, de eodem flumine terrisque adjacentibus ridiculè nugatus est: uti vel hinc fides auctoritasque ejus cognoscatur. Sic igitur ille, in occidentalis, quem vocat, oceani fluminum descriptione; *Fluvius*, inquit, *Araris* nascitur à *Petavione* veniens, relicta caudà ortus sui statim ei *fluvius Rhodanus* occurrit, & simul unum faciunt. in mare ingradientur, egressi *Arelatum*. Sed hunc quem *fluvium Bicornium* diximus, ante conjunctionem *Rhodani*, in supernis aliud nomen accepit præter *Bicornium*. nam in provinciâ *Germaniâ* *fluvius Rhenus* dicitur. alibi, ut diximus, *Bicornius*, alibi *Araris* appellatur. Ita ergo hic *fluvius* tribus nominibus nuncupatur, 10 cum sit unus ac dimidius. quod *Araris*, ut supra diximus, ducit à mari *Petavienfi*, usque ad mare *Tyrrhenum*, contra insulas *Balesares*. ejus autem medietas habet *aculeum* (lege *alveum*) *per tortuosum Lugduno*, ubi nascitur. ubi autem inruit, utrum in oceanum occidentis, an in mare *Tyrrhenum*, in prasente [adde non] potest videri, quia ab aquâ ad aquam videtur currere. *Fluvius Rhodanus* nascitur in medio campo *Galliarum*; & occurrit ei *Bicornius* supra dictus, cursu, mersuque, quo diximus. *Fluvius*, qui *Bicornius*, nascitur in campis *Germaniæ*; inundans eandem regionem à *Petabio*. O nugamenta! ô chimæra! Quis umquam infans absurdiora comminisci potuisset? Somnium suum conscripsisse hunc hominem jurares. Primum de *Vahali* ei alicubi lectum fuisse censeo, qui ad initium *Bataviæ* à *Rheni* alveo divortitur; inque mare *Batavienfe*, id est, in oceanum *Germanicum* per *Mosæ* os evolvitur. Hunc *Vahalim* ille putavit eundem esse *Ararim*: fortè quia sic vocabulum illius in exemplaribus corruptum legebatur. Dein *Rhenum* dixit *Bicornium*: quod non proprium ejus erat nomen; sed epitheton, à *Virgilio* & aliis poetis ei tributum. Hunc dixit unum esse fluvium, & dimidium; quia *Vahalis* pars tantum est *Rheni*, non integer fluvius cum peculiari suo fonte. Tum, quia *Rhenum* cognoverat tribus alveis atque ostiis in oceanum effundi; tribus eum nominibus adpellari dixit, *Rhenum*, *Bicornium*, & *Ararim*. Quia verò compererat, *Vahalim* *Rheno* jungi, *Ararim* autem *Rhodano*: *Ararim* partem putavit esse *Rheni*; quem & ipsum eâ occasione *Rhodano* junxit. Et quia *Ararim* sciebat per *Rhodanum* in mare internum deferri; *Vahalim* autem mare *Batavienfe* attingere: *Ararim* à dicto mari initium ducere absurdissimâ ratione pronuntiavit. Nec minùs absone 30 medium *Araris* simul atque ortum in uno eodemque loco statuit, apud *Lugdunum*. quod eâ occasione factum, quia audiverat, ad medium *Rheni* alveum esse opidum *Lugdunum*: cognoveratque pariter, *Ararim* apud aliud *Lugdunum* *Rhodano* misceri: denique intellexerat, *Araris* alveum statim ab ortu sive fonte suo, qui est in monte *Vosego*, esse per tortuosum. Iam verò, quum compereret, *Ararim* tam lentè ac placidè fluere, ut in utram partem feratur, oculo difficile sit dijudicare: ipse, dubium esse, tradit, utrum in oceanum, an in internum mare effluat; quia à mari ad mare fluat. Denique, quum *Rhenus* ad initium agri *Batavi*, aperto loco duo in cornua scindatur, insulamque *Batavorum* efficiat: ille *Bicornium* fluvium in campis *Germaniæ* nasci dixit, inundareque *Germaniam* à *Petabio*. Quod autem inundare regionem dixit; id propriè spectat ad tertium 40 *Rheni* alveum *Navalsam*; qui in latissimum lacum *Flevum* effunditur. Hæc quum tam absurda tamque inepta sit istius ævi geographia; miror ego, nostri sæculi homines ejusmodi auctores sine ullo discrimine pro optimis probatissimisque allegare. Sed de tribus *Rheni* alveis satis dictum puto. nunc ad ipsum lacum redeo. Siccam hæc antea, vel saltè palustrem fuisse humum, supra memoravi. quando autem, item quomodò lacus primum existerit, apud neminem auctorum reperio. conjicere tamen licet, eodem tempore id accidisse, quo *Cimbri* oceani irruptione ex patriis terris fuerunt pulsi. Ac tunc quidem inundationem illam in omne litus, quod à *Daniæ* parte *lutiâ* australi ad fretum usque *Britannicum* protenditur, investam puto. Hinc *Selandiæ* solum, antea continens atque solidum, in insulas æstuariis perpetuis dissectum; de quo supra 50 dictum. hinc æstuaria quoque ad *Chaucorum* *Frisiorum*que litora, in sicca itidem antea humo, exorta: quæ in tantum diutino oceani illisu postmodum eluta sunt, uti jam non alternis vicibus, modò insulæ, modò continentes reliquæ terræ partes; sed altissimis undis perpetuò cinctæ, non nisi navium tramissu adiri queant. Has autem ad *Frisiam* terram undas æstuaria antè fuisse, maris accessu repleta, recessuque vacua, veteres docent rerum scriptores, in quibus *Dio* lib. *LIV*, *Drusi* res, *Augusti* auspiciis gestas, enarrans; Ες π τὸν ἰστανόν, inquit, Ἀπὸ τῆς ῥηνῆς κατὰ πλοῖσας, εἰς τὴν φρεσίαν ἐκκείσασθε, καὶ ἰς τὴν Χαννίδα Ἀπὸ τῆς λίμνης ἐμβαλόν, ἐκκείσασθε, τῶν ποταμῶν ἅπαι τῆς τῆ ἀνεκασθῆ παλιρροίας ἅπαι ἔρηθῆ ἡγομῶν. hoc est: *Rheno* in oceanum deVectus, *Frisios* perdomuit: & , quum per lacum

lacum in Chaucorum sineis trajiceret, in periculum incidit, navibus maris refluxu in seco destitutis. Lacum hic adpellat Dio, quod nunc vulgari vocabulo dicitur *het Vvat*, id est mare vadofum, inter Frisiam utriusque continentem, & insulas objacenteis. neque enim alius hic lacus, navigationi ex Frisiis in Chaucos commodus. Oceanum autem vocavit, quæ itidem ipsa vada fuere inter Frisiam occidentalem, & insulas adversas *Texel, Flieland, Schelling, Ameland*, atque alias. neque enim opus habebat Drusus ultra has in aperta oceani egredi, Frisios adgressurus. Sed hæc perperam, propter ignorantiam locorum, à Dione ordinata. Lacum esse in Frisiis Fletionem, mare item vadofum inter hunc & Chaucos, audiverat. Situm autem utriusque quum non satis perciperet; oceanum ante lacum posuit, vadofumque mare lacum adpellavit. Tacitus annali primo, res gestas Germanici adversus Cheruscos persequens, sic ait de eodem lacu & mari: *Ne bellum mole unâ ingrueret, Cæcinam cum XL cohortibus Romanis, distrahendo hosti, per Bructeros, ad flumen Amisiam mittit. equitem Pædo præfectus sinibus Frisorum ducit. ipse impostas navibus quatuor legiones per lacus vexit. simulque pedes, eques, classis, apud prædictum amnem convenere.* paullo post: *Reducto ad Amisiam exercitu, legiones classe, ut advexerat, reportat: pars equitum litore oceani petere Rhenum jussa. & mox: Germanicus legionum, quas navibus vexerat, Secundam & Quartamdecimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradit: quò levior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret. Vitellius primum iter siccâ humo, aut modicè allabente æstu quietum habuit. mox impulsu aquilonis, simul sidere æquinoctii, quo maximè tumescit oceanus, rapi agique agmen; & opplebantur terræ. eadem freto, litori, campis facies: neque discerni poterant incerta ab solidis, breviam à profundis.* His verbis, pars equitum litore oceani petere Rhenum jussa, satis disertè ac perspicuè loca ista vadofa, sive æstuarialia, oceanum adpellat, nam quid (malum!) illi per æstuariorum lubrica, crebraque insularum freta, aperti oceani litore reptarent? at per vadofum mare satis clarè æstuarialia, quæ nunc dicuntur *het Vvat*, indicat. nam aperto oceano si vectus foret, nihil erat quod vadofum reciprocumve mare vereretur, aut vitaret. Doctissimus Lipsius ad hæc verba, eadem freto, litori, campis facies, adjicit ista: *Ex his pluribusque locis clarum, non fuisse loco litoris olim arenarias illas moles verius, quam montes, quæ oceanum hodiè arcet: succrevitque majorum ævo illa arenarum vis, satiatione caricis, non sine monitore deo.* Succrevit tanta arenarum vis? unde? à terrâ; an à mari? A terrâ fortè, at quomodò? Eruptione, inquit, ut aliis in locis terræ enatæ sunt. Falleris. eruptiones ejusmodi non nisi in cavernosis locis fiunt; quorum hic nulli. Sed ventorum flatibus marisque oppositu excitari poterat. Itane? unde igitur illi tumuli, 111 millibus passuum à litore distiti, in mediterraneis circa Harlemium opidum? an hi etiam à mari? Haud simile veri est. Dicam ego quid sentiam. nolo te tam operosis arduisque argumentis rem planè absurdam probare. Æstuarialia ista, ut antè dictum, auctor oceanum adpellavit: litus autem, non quod extra æstuarialia atque insulas; sed quod in continente Frisiam. hic igitur quum nulli arenarum obstarent tumuli, facilè oceanus terræ faciem operire poterat. Nihil tamen minus arenarum colles erant in insulis Frisiam, Hollandiam, Selandiam, reliquoque oceani litore, ad fretum usque Britannicum, uti nunc sunt. Insulas autem fuisse jam tum antè Frisiam terram, quæ nunc sunt, patet ex Plinio; qui lib. IV, cap. XIIII, à Cimbrorum peninsulâ (Daniam nunc est pars, Iutia) ad Rheni usque ostia, XXIII insulas, Romanorum armis cognitæ, refert, inter quas nisi eas quoque numeres, quæ inter Flevum & Albim fluvii os Germanico litori objacent, nullo pacto numerum impleveris. Quin istæ quammaximè inter alias Romanis cognitæ fuerunt; quum ad Albim usque Drusus, & hujus filius Germanicus, oceanum navigarent. Plinii verba, dicto loco, hæc sunt: *Promontorium Cimbrorum, excurrans in mare longè, peninsulam efficit, quæ Cartris appellatur. XXIII inde insule, Romanorum armis cognitæ. earum nobilissima Burchana, Fabaria à nostris dicta, à frugis similitudine, sponte provenientis.* De eisdem ita Strabo, lib. VII: *Ἐχειρώσατο δὲ ὁ Δρῦσος ἐ μόνον τῶν ἐθνῶν τὰ πλεῖστα, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐν τῷ ᾧ ἀπὸ πλάγης αὐτῶν ἐστὶ καὶ ἡ Βυρχανίς: ἢ ἐκ πωλορικῆς ἐγένετο.* id est: *Drusus non modò gentis plurimas subegit, sed & insulas in legendo litore obvias: in quibus est Burchanis, vi ab eo expugnata.* En maligne obtrectator; hæc ego credam te non legisse, dum per triennium ferè tela contra me quaris atque colligis. quamnam illæ fuere complures nōssi, quas Drusus inter Rhenum & Amisiam ἐν τῷ ᾧ ἀπὸ πλάγης ἐχειρώσατο, si hic ante Frisiam litus insularum tunc temporis fuisse negas? Ipsius Rheni insulas ne nomines. nam XXI illas disertè Plinius inter Cimbrorum promontorium & Rheni ostium Flevum collocat. uterque verò auctor *Burchanam* nominat; quam hodiè esse in ore Amisiam insulam vulgari vocabulo *Borchum*.

Borchum, ante me jam viri docti pronuntiarunt. Hac igitur unâ necessariò concessâ, quomodò reliquas, juxtâ litas, negare poteris? Annales tui, quos allegas, quàm veraces sint, tute ex hoc judices. me ne falsò in similes, planè eandem, imperante Tiberio, fuisse Frisici litoris faciem, me statuere. quantum discriminis fecerim, paullo antè monstravi; pôstque elariùs apparebit. Sed ad institutum redeo. De Batavorum etiam insulâ ne erres, quasi tumuli heic nulli fuerint, quia illa oceani fluctibus opplebatur. haud toto litore, sed Rheni ostiis aquæ invehantur. ideòque Corbulo inter Mosam, ut ait Tacitus annal. XI, Rhenumque fossam perduxit, quâ incerta oceani vetarentur: scilicet. ἵνα μὴ οἱ ὠχθῆμοι, ut inquit Dio lib. LV, ἐπὶ τῆς ὠκεανοῦ ἀλημυροῦ διὰ ἀσάροισις πελαγίζωσι. id est, ne fluvii oceani adfluxu, resurgentes stagnarent. Cui rei nunc satis superque hisce in oris obviatum est; tot tantisque fossis ubique egestis, uti haud facilè oceani æstus, nisi corrento vento diu multumque spirante, terram Hollandiam invadere queat. Sed alius est Taciti locus, jam antea ex parte citatus, ubi disertè apertum oceanum ab hoc vadoso mari distingvit. nempe annal. II, ubi expeditionem Germanici in Cheruscicos recenset; Jamque classis, inquit, advenerat, cum præmissò comæatu; & distributis in legiones ac socios navibus, fossam, cui Drusiana nomen, ingressus, præcatusque Drusum patrem, ut se eadem ausum libens placatusque exemplo ac memoriâ consiliorum atque operum juvaret. lacus inde, & oceanum, usque ad Amisiam flumen, secundâ navigatione pervehitur. Et deinde, bello confectò: Sed æstate jam adultâ legionum alia itinere terrestri in hibernacula remissa; plures classi impositas, per flumen Amisiam oceano invehit. Ac primò placidum aquor mille navium remis strepere, aut impelli. mox atro nubium globo effusa grandis: simul variis undique procellis, incerti fluitus prospectum adimere, regimen impedire, milesque pavidus, casuum maris ignarus, dum turbat nautas, vel intemperstivè jurat, officia prudentium corrumpere. Omne dehinc cælum, & mare omne in austrum cessit; qui tumidis Germania terris, profundis amnibus, immenso nubium tractu validus, & rigore vicini septentrionis horridior, rapuit disjecitque naves in aperta oceani. Ergo antè non erant in aperto oceano, dum remis adhuc placidum æquor impellebant; sed in æstuariis, quæ nunc het Vvat vocantur. Ast vera hæc fuisse tum temporis æstuarium, quæ accessu maris oceani implebantur, recessu verò vacua relinquebantur, ex Plinio juxtâ ac Tacito comprobare adnitur; ne quis in dubium vocare queat, arbitrans vadosum mare perpetuis oceani fluctibus repletum fuisse. cujus opinionis me ipsum falsò infirmavit sæpè dictus chorographus. Plinius lib. XVI, cap. I: Sunt verò in Septentrione visa nobis gentes Cauchorum, qui majores minoresque appellantur. vasto ibi meatu perpetuis bis dierum noctiumque singularum intervallis, effusus in immensum agit oceanus, æternam operiens rerum naturæ controversiam; dubiumque, terra sit, an pars maris. illic misera gens tumulos obtinet altos, uti tribunalia structa manibus, ad experimenta altissimi æstus casis ita impositis; navigantibusque similes, cum integant aquæ circumdata; naufragis verò, cum recesserint; fugientesque cum mari pisces circa tuguria venantur. En, vasto ibi meatu, in immensum agebatur oceanus, æternam operiens rerum naturæ controversiam; id est, ut Tacitus suprâ, eadem freto, litori, campis facies; neque discerni poterant incerta ab solidis, breviora à profundis; ita uti navigantibus similes viderentur. Nec tamen semper integebant aquæ circumdata tumulis loca; sed perpetuis bis dierum noctiumque singularium intervallis recedebant; ut jam naufragis, ad litus ejectis similes videri possent; atque ibi fugientes cum mari pisces, in uligine æstuariorum, circa tuguria venarentur. Itaque rectè Dio de Druso, per eadem hæc æstuarium navigante: Καὶ ἐς τὴν Χαννίδα Ἰσθμὸς τῆς λίμνης ἑμβαλὼν, ἐκινδύνισσε, τῶν πλοίων ἧτις ἠνεμῶν πελαγίζωσι. id est; quum per lacum in Chaucorum sineis tenderet, in periculum incidit, navibus maris fluxu in sicco sidentibus. Audin' chorographe, quid gravissimi auctores testentur? etiamne plus heic valebit annales tui patrii, quorum neque tu, neque quisquam alius certum auctorem monstraverit? Haud puto. Hinc igitur, quum eadem sit hodiè vadosi maris ad Frisium litus altitudo, quæ est ad Chaucorum oram, inter Amisiam & Visurgim; eandem etiam conditionem olim utriusque litoris æstuariorum fuisse, credendum est. nec ego divinatione id solummodò, fortassis vanâ, conjicio: sed testem habeo luculentissimum, auctorem meum; qui annal. IV, quum Frisii, nimis acri tributorum exactione per Olennium commoti, rebellarent, Rapti, inquit, qui tributo aderant milites, & patibulo adfixi. Olennius insensos fugâ prævenit, receptus castello, cui nomen Flezum. & haut spernenda illic civium sociorumque manus litora oceani præsidebat. Quod ubi L. Apronio, inferioris Germaniæ prætori, cognitum, vexilla legionum à superiori provinciâ, peditumque, & equitum auxilium dilectos accivit; ac simul utrumque exercitum, Rheno devectum,

*Frisiis intulit; soluto jam castelli obsidio, & ad sua tutanda digressis rebellibus. Igitur proxima æstuarium aggeribus & pontibus traducendo graviori agmini firmat. atque interim reperitis vadis, alam Caninesatem, & quod pedatum Germanorum inter nostros merebat, circumgredi terga hostium jubet. qui jam acie compositi pellunt turmas sociales, equitesque legionum subsidio missos. Ptolemæus ὄλημα, & corruptè in quibusdam exemplaribus ὄλημα, primum ponit inter Germaniæ opida, ultra tertium Rheni alveum, cujus ostium Plinio FLEVUM est. ejus loci situs quamvis apud Ptolemæum minùs conveniat, (recedit quidpe longius ab Rheni ostiis, propeq; Amisiam flumen accedit) tamen quia primum Germaniæ opidum, tum quia idem cum Rheni alveo nomen habuit, haud dubitandum, quin huic adpositum fuerit. Sic *Vulturnum* opidum ad *Vulturnum* amnem, sic *Sybaris* ad *Sybarin*, *Syris* ad *Syrin*, in Italiâ; sic *Tadera* ad *Taderem* amnem in Dalmatiâ; sic alia innumera per terrarum orbem: sic denique *Amisla* ad *Amisiam* flumen; ut infra patebit. Ptolemæo autem à vero situ aberrare cum maxime usitatum in Germaniâ. Adpositum igitur Flevo castellum hoc credamus. & quia *civium sociorumq; manus litora illie oceani præsidebat*, Ptolemæusque in litore Flevum ponit opidum; ipsi ostio, quod Flevum est Plinio, castellum adpositum fuisse certum est: nullo alio situ, quàm ubi nunc vicus cum turri *divi Brandavii* in insulâ Frisiæ conspicitur *Sallingiâ*, cui vulgare vocabulum *Schelling*. Chorographus noster, quamvis heic etiam cum Tacito, tum Ptolemæo contradicere ausus, castellum id intra Rhenum referens; tamen pro argumento, seu probabili ratione quod adferret, nihil habuit; nudèque id negat. Fides igitur penes ipsum sit. nos castellum in *Sallingiâ* insulâ fuisse dictis duobus auctoribus credimus. Hinc *L. Apronius*, inferioris Germaniæ proprator, cujus hiberna erant ad Vetera, naveis Rheno ac *Nabaliâ*, deinde per lacum & alveum Flevum devectas, ad castellum Flevum in ostio Flevo adpulit, obsidio id Frisiorum liberaturus. Digressi autem quum dicantur hostes à castello, *ad sua tutanda*, antequàm *Apronius* adveniret; haud aliò digressos intelligendum est, quàm in continentem Frisiæ terram. Huc igitur quum persequi eos vellet *Apronius*, *proxima æstuarium*, quæ etiam nunc brevina sunt, inter dictam insulam *Sallingiam* & Frisiæ continentem, quæ *Harlingen* opidum situm, *aggeribus*, & quia alvei altiores intercedebant, qui nunc vulgò *Coggen diep* & *Cromme balg* dicuntur, *pontibus graviori traducendo agmini firmare* necessum habuit. interim tamen *reperita* etiam sunt *vada* in dictis alveis, quibus *Caninesas ala*, & quod *pedatum Germanorum inter Romanos* merebat, transivere. Ergo ex his omnibus jam satis certis argumentis colligo, eandem jam tum fuisse totius hujus litoris (de *Selandicis* insulis jam antè abundè disertum est) ab freto Gallico ad *Cimbricam* usque peninsulam faciem, quæ nunc est, eademque insulas, quæ nunc visuntur. *Æstuarium* tamen tunc fuere, quæ nunc brevina facta sunt. quapropter haud æquè commoda tunc, nec tuta, illac navigatio erat, ac nunc est. quidpe æstus ventique observandi erant, ne in sicco naves cum periculo destituerentur. quod accidit *Drufo*, ex *Frisiis* ad *Chaucorum* finem naviganti. Aliquando tamen etiam de fluxu oceani subsidere solebant naves: quam ob rem *Germanicus*, ab *Amisiam* ad Rhenum rediens; *legionum*, quas *navibus* voverat, *Secundam & Quartamdecimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas* tradidit; quò *levior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret.* ideoque *planas carinis* fabricari curaverat, ut *sine noxâ siderent.* Sed hæcenus litus Germaniæ, inter *Albim* & *Gallicum* fretum, æstuariumque ejus, & vadusum mare, & insulas, cognovisse sufficiat. nunc ad lacum *Fletionem* redeo; cujus descriptionem jam dudum tentavi.*

Postquàm igitur oceanus ingenti undarum vi, per ostium *Isalæ* fluminis intrumpens, proximos campos implevit; æstuarium primò facta sunt, quæ alternis maris æstibus modò vacua, modò undis oppleta videbantur. Ea vernaculo sermone, ut supra in *Batavis* notavi, incolis dicebantur *Fliet*, & abjectâ, quod illis frequens, in fine duriore literâ, *Flic*; aliâ verò dialecto *Fleet*, & *Flee*. Temporis autem processu, adsiuâ perpetuâque undarum maritimarum eluvione, æstuarium in lacum redacta sunt. De hoc lacu *Melæ* testimonium, etiam aliis in locis supra à nobis in medium adductum, & heic adpositissimum est, ideoque meritò de verbo ad verbum exprimentum. sic autem ille scribit: *Rhenus ab Alpibus decidens, prope à capite duos lacus efficit, Venetum & Acronium: mox diu solidus, & certo alveo lapsus, haud procul à mari huc & illuc dispergitur: sed ad sinistram amnis etiam tum, & donec effluat, Rhenus; ad dextram primò angustus, & sui similis, post, ripis longè ac latè recedentibus, non jam amnis, sed ingens lacus, ubi campos implevit, FLETIO dicitur; ejusdemque nominis insulam amplexus, sit iterum arctior, iterumque sturvis emittitur. Lacus, qui heic à Melâ ingens adpellatur, idem à Tacito vocatur immensus. qui ingens tandem & immensus Melæ Tacitique lacus, idem nomen *Flic* sive *Flee* ad Romanorum usque in his oris imperium*

imperium fervavit. hi vocabulum barbarum suæ lingvæ accommodantes, FLEUM dixerunt; ut rectè ac verè scriptum reliquit Ptolemæus. Accuratiores tamen, uti magis Latinum id facerent, FLEVUM nuncuparunt; quod refert Plinius ac Tacitus. Apud Melam equidem *Flevo lacus insulæque* adpellatur. verùm quâ ratione, non satis ego dispicio. nam ab hoc Germanicum vocabulum foret *Fleven*, & præcis illis adcolis *Flevon*. quod apertè falsum. Proinde ego suspicor, genuinum germanumque apud Melam vocabulum fuisse FLE TIO; à Germanico *Fliet*, sive *Fleet*: sic enim suprâ in Batavis duo fuere hujus nominis loci, alter Rheno, Corbulonis fossa, quæ etiam nunc dicitur *Fliet*, alter adpositus. & facilis literarum *ti* corruptio in *u*. Haud dubium tamen, quomodo & lacus & insula & alveus idem nomen quoque habuerint apud Romanos, quod ostium & castellum; quorum utrumque à Plinio ac Tacito dicitur *Flevum*. Ceterùm lacus heic postquam esse cepit, mala de nominis sui adpellatione, quatenus ille spargebatur, dejectus est: *Lacum* equidem *ingentem* Mela refert unum: ac Tacitus constanter ubique *lacus*, multitudinis numero: Plinius item, ut sæpè relatum, Rhenum tradit ad septemtriones *in lacus se spargere*. quam rem dubios egisse video horum auctorum explicatores. Verùm enodatio in prompto est. Mela quum *lacum* scriberet, unum respexit majorem, qui nunc vulgò adcolis adpellatur *de Snyder see*: ac Plinius & Tacitus, quum alias præterea cernerent aquas, ingenti isti lacui novique Rheni alveo junctas: *lacus*, plurali numero, maluerunt universas vocare, quàm *lacum*. Sunt autem illi per universam hodiè Hollandiam septemtrionalem sparsi, nominibus variis, *de VVaert*, *de Schermeer*, *de Beemster*, *de VVormeer*, *Purmeer*, *VVykmeer*, *het Ie*, *Harlemmermeer*, *Brasmeer*, *Leydermeer*, *Viermeer*, & si qui minores. *meer* autem horum adcolis est quod Latinis *lacus*. His igitur tot lacubus insulæ efficiuntur complures, quas Plinius Frisis majoribus minoribusque tribuit. nec opus, uti incognitum aliquem fingas cum Iunio Rheni alveum, qui prope Harlemium in oceanum transiens, Frisiorum insulas à Caninefatum insulâ dirimat. Caninefatum utique sedem in Batavorum fuisse insulâ, satis suprâ comprobatum est. Frisiorum autem fuere insulæ, quidquid terrarum ab Amsterodamo ad Flevum usque ostium, crebris lacubus atque curvis variè scinditur: in quibus præcipuè nunc insularum nomine claræ, *VViringen*, *Texel*, & *Flieland*, proxima ostio Flevo, unde & ipsi nomen quæsitum. intus autem in Hollandiâ septemtrionali complures, quæ insularum nomine haud censentur, quia angusta inter pleraque freta; alia etiam aggeribus invicem junctæ. Hæ, inquam, jam tum Plinii Tacitique ævo fuere insulæ; licet non tam alto, ut nunc cernimus, fretocinctæ. postea verò, temporis progressu, quum adeò violento impetu oceanus hac irrueret, uti insulam Melæ Fletionem totam protus operiret; vastiores etiam altioresque meatus facti sunt. quorum maximus nunc, vulgari vocabulo *Mars diep*, ad xv quibusdam in locis orgyias altitudine superat. At omnium maxima est Frisiorum juxta ac Marsacorum insula illa, medio ac septemtrionali Rheni alveis incincta. Sed non prætereunda ternerè erat insula FLE TIO: de quâ Melæ verba, jam antè sapius in medium producta, iterare hoc loco ne pigeat. *Rhenus ab Alpibus*, inquit, *decidens, prope à capite duos lacus efficit, Venetum & Acronium: mox diu solidus, & certo alveo lapsus, haud procul à mari huc & illuc dispergitur: sed ad sinistram annis etiam tum, & donec effluat, Rhenus; ad dextram primò angustus, & sui similis, post, ripis longè ac latè recedentibus, non jam annis, sed ingens lacus, ubi campos implevit, FLE TIO dicitur; ejusdemque nominis insulam amplexus, fit iterum arctior, iterumque fluvius emittitur*. Ex quibus verbis ego equidem colligo, majorem hunc lacum jam tum fuisse, quàm Venetum, (qui & Brigantinus) aut Acronium. his quidpe nullum, quod magnitudinem indicet, epitheton addit: ac illum *ingentem* adpellat: quod & Tacitus testatur his verbis, *ambiuntq. immensos insuper lacus, & Romanis classibus navigatos*. quare non placent ii, qui nimis eum coarctant, minus verò illi, qui ferè nullum admittunt. Ego, ex Melæ Tacitique verbis, eadem prope magnitudine fuisse judico, quâ nunc visitur: magis tamen vadofum; & medio tractu fretocinctum conclusum arctiore, cui duo nunc opida adposita sunt, ex Frisiâ *Staveren*, ex Hollandiâ *Eynkhusen*. inferiorem partem insula occupavit: Incurrit heic denuò, & ad reliqua festinantem moratur strenuus adversarius. Negat contra Melam *ingentem* heic lacum; negat contra Tacitum *immensus lacus*: negat austrinam partem dicti lacus *Snyder see* tunc temporis fuisse; Sed Taciti ait & Plinii verba de *extimâ tantum illâ, versus boream & Flevum, portione intelligenda*. Itane verò grammaticè adeone ignaros omnes putas lingvæ Latinæ, uti nesciant, quid *ingens* sit, quid *immensum*? Longè major sanè erat Brigantinus lacus, quàm quem tu heic nobis apud Flevum designas: nec *ingentem* tamen illum adpellare dignum habuit Mela. Sed Plinii, quæ contra nos citas,

videamus verba. *Helium*, inquit, & *Flevum* appellantur ostia, in quæ effusus *Rhenus* ab septemtrione in lacum, ab occidente in amnem *Mosam* se spargit. Sanè aduersari mihi etiam sine ratione, institutum tibi fuit. nam quis sanæ ac bonæ mentis homo ista non de integris *Rheni* duobus extimis alveis intelligat: quorum alter versùs septemtriones in lacus, alter versùs occidentem in *Mosam* spargitur? Hoc certè est malignè ac per libidinem detorquere verba auctorum; non ingenuè ex animi sententiâ explicare. Ecquid verò æquum tibi videtur, *Hamrodio* tuo potiùs, nupero scriptori, de præcis sæculis sine auctoribus credere, quàm ipsis auctoribus, sui ævi res prodentibus? Injurius non modò in me, sed in omnibus tua lecturos, sciens prudensque esse voluisti. Ex *Alberti*, abbatis *Staden*ensis, chronico allegas, Anno *CIOCLII* *Mudà*, non *Amsterodamo*, adusque *Staveram* navigari solitum; ubi tum, sicuti hodiè *Amsterodami*, eorum navigiorum, quæ in marè boreale abitura *Norvegiam*, *Daniam*, *Borussiam*, & illa loca petebant, statio esset. *Mudam* usque, quæ vulgò dicitur *Geelmuyden* ad ostium *Vectæ* amnis, si jam tum lacus pertinuit, quò non credam versùs *Amsterodami* etiam oras pertinuisse? an verò *Amsterodami* novitate (cujus tu tamen antiquitates nobis tradidisti) lacuum circumjacentium ætatem metiri voluisti? Sed tuo te genio relinquo. ad *Fletionem* insulam revertor. Hanc *Ortelius* mox in ostio *Rheni* sive *Isalæ* statuit, eodem situ, quo nunc duæ insulæ *Ens* & *Vrk* stratæ sunt; nempe has unam antè fuisse existimans: post undarum violentiore illis in duas partibus discussam. deinde lacum in campos effundit. At contrarium ego ex *Melæ* verbis disco. quidpe primùm longè latèque diffusum lacum campos implevisse; dein insulam amplexum; mox, post insulæ ambitum, iterum arctiorem factum, iterumque fluvium emissum, adfirmat. Atque hanc interpretationem meam uti firmem, verbaque *Melæ* uti clariora reddantur, rem ipsam quasi oculis subjiciam. Brevia sunt inter *Frisiam*, *Hollandiam* septemtrionalem, atque ostium *Flevum*; quibus nunc vulgò è spatio nomen est *het Brede sant*, id est, *brevia ampla*, seu *spatiofa*: superiori autem tempestate insula erat, arundineto, quod aves aquaticæ magnâ copiâ incolebant, frequenti consita. hanc *Fletionem* esse insulam, *Flevo* lacu cinctam, omnino mihi pervadeo. *Isalæ* quidpe, sive septemtrionalis *Rheni* altissimus alveus, inter hanc insulam (sive, ut nunc sunt, inter hæc brevia) proximumque *Frisiæ* litus, etiam nunc exstat; quo dictæ latus insulæ orientale claudabatur. Ab occasu solis æstivi, inter hanc insulam & alia brevia, quæ vulgò dicuntur *de VVcert*, (hæc quoque insulam superiori ætate fuisse, arguit ipsum nomen, quod Latine est *insula*) alius alveus sive meatus est, in illum incidens, vulgari vocabulo *het onde Flie*, id est, *vetus Flevus*, quod nomen aperte indicat, *Flevi* partem hæc olim fluxisse. Cinge igitur hoc alveo reliquum insulæ latus, quod occidenti brumali objectum; & integram habebis insulam, undique *Flevo* lacu cinctam: qui tandem ad finem insulæ (*Claes ooms baken* nunc nautæ vocant speculas inibi excitatas) sit iterum arctior, scilicet inter brevia utrimque apposita, vetera sicca humi vestigia; iterumque fluvius emittitur in oceanum inter duas insulas, à dextrâ *Schelling*, à sinistra *Flieland*. Atque hac tandem ratione *Melæ* sibi quammaximè constabit. nam lacus ingens, ripis longè ac latè recedentibus; intra fretum, quod est inter duo opida *Eynkhuysen* & *Staveren*, conspicitur. inde propioribus jam ripis, insulam amplectitur *Fletionem*; postea iterum arctior, nondum tamen similis fluvio; tandem à fine brevium, quæ vulgò *Lange sant* adpellantur, fluvius iterum in oceanum emittitur. Junius maximarum fontem faciens nugarum *Melam*, insulam nunc *Flieland*, *Fletionem* ejus interpretatur. at quæro, si *Flieland* est *Fletio* *Melæ*, quomodò *Flevus* lacus post ejus amplexum iterum arctior factus sit, iterumque fluxius emissus; quom apertum præaltumque pelagus latus ejus externum verberet? Sed error hic cuiusvis facile perspicuus. quem quamvis aduersarius etiam agnoverit, nec minimum argumentum habuerit, per quod alium situm dictæ insulæ volentibus nolentibus auctoribus extorqueret; tamen ab obloquendi studio abstinere non potuit. Scio quosdam objicere, insulam omnem cum arctiore illo alveo oceano esse absorptam. At quò id fieri potuit, salvis in hanc usque diem suprâ dictis ante *Frisicæ* litora insulis; salvâ item penè omni *Batavorum* insulæ longitudine, quæ ab antiquis auctoribus illi tribuitur? Et licet parvam hæc aliquam insulam *Fletionem* fingere velis; tamen aliæ adhuc ante eam ad oceanum fuere terræ, quæ arctiorem illum alveum efficiebant.

Ceterùm in eundem lacum *Flevum* *V I D E R* evolvebatur jam *Tiberii* tempore amnis, qui vulgari nunc vocabulo dicitur *de Vecht*. Hunc in *Isalam* quondam, antequàm lacus existeret, inter duo opida *Campen* & *Follenhove*, confluisse conjicio. conjuncta quidpe hoc loco nunc etiam conspiciuntur utriusque ostia. neque alius dari ei potest alveus,

alveus, per quem in oceanum delatus sit, nisi Isalæ fluentum. Meminerunt ejus Tacitus, atque Ptolemæus: quorum hic post Rheni orientale ostium, quod eodem situ ponit, ubi nunc est ostium Isalæ ad opidum *Campen*, Vidri mox ostium describit: cujus situi quamoptimè congruit ostium *Veclæ*, ad opidum *Geelmuyden*. Tacitus de eodem, annal. 1, ubi reductum Germanici ab Cheruscorum bello ad Rhenum in castra describit, ita: *Mox reducto ad Amisiam exercitu, legiones classe, ut advexerat, reportat; per æstuaria, ac lacum, pars equitum litore oceani petere Rhenum jussa. & postea: Germanicus legionum, quas navibus vexerat, Secundam & Quartamdecimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradit: quò levior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret. Vitellius primum iter siccâ humo, aut modicè adlabente*

10 *æstu, quietum habuit. mox impulsu aquilonis, simul sidere æquinoctii, quo maximè tumescit oceanus, rapi agique agmen; & opplebantur terra. paullo pôst: Sternuntur fluctibus, hauriuntur gurgitibus; jumenta, sarcinæ, corpora exanima intersuunt, occursant: permiscentur inter se manipuli, modò pectore, modò ore tenus exstantes; aliquando, subtracto solo, disjecti, aut obruti. & deinde: Tandem Vitellius in editiora enisus, eodem agmen subduxit. pernoctare sine utensilibus, sine igni. paullo pôst: Lux reddidit terram; penetratumq, ad amnem *Visurgim*, quò *Cæsar* classe contenderat. Impositæ deinde legiones, vagante famâ submersas: nec fides salutis, antequam *Cæsarem exercitumq, reducem vidère*; scilicet in castris. Ad hæc doctissimus *Lipsius* ita: Ego verò hic obhareo. *Suprà scriptum: Reducto ad Amisiam exercitu, legiones, ut advexerat, reportat. Si ad Amisiam Germanicus classem conscendit, Rhenum & Galliam petiturus;**

20 *quo casu nunc ad Visurgim? Tempestate, inquires. Bene. sed quomodo Vitellius, qui & ipse paullo antè ad Amisiam & (ne tempestatem iterum suspicere) terrâ iit, nunc quoque ad Visurgim? Hæc si probè narrantur, Germaniam profectò petière; non Galliam repetière: aut fallunt me locorum omnes situs. His addit, in novâ auctoris recensione: Harentem hic transfert me vir magnus, & è magnis, qui *Visurgim* pravum *glossomatium* censet; & scripsisse Tacitum: penetratumque ad amnem, quò *Cæsar* classe contenderat. Assentio. Hactenus *Lipsius*. post hunc *Josias Mercerus*, ad eundem Taciti locum: *Nihil veri similis, quàm quod postremum docuit doctissimus Lipsius, delendum ò Visurgim: quæ vocula hic contra omnem historia & geographiæ rationem. Sed amnem capias Rhenum, non Amisiam. lege diligenter totum locum: fateberis. Sic tres isti: Ego verò neque Mercero fateor, delendum prorsus ò Visur-**

30 *gim; neque Lipso, nec magno (quisquis sit, aut fuerit) illi viro adfentior. corrigendam autem mendosam corruptamque vocem Visurgim in Vidrum, cummaximè adsevero Germanicus quidpe postquam partem equitatus litore oceani Rhenum petere jusserat; ipse classe ab Amisiâ profectus, Rhenum repetere instituit, per vadofum mare, & lacum. quum autem metueret, ne idem sibi eveniret, quod quondam *Drufo* patri, qui oceani deflexu in sicco destituebatur; duas legiones itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradidit; scilicet eâdem viâ, quâ antè partem equitatus ire jusserat, litore oceani: ne, si mediterranea (& hæc equidem multo compendiosius iter) transirent, à *Frisiis* aut *Bructeris* læderentur. in litore autem facilè primum impetum latari erant, donec *Cæsar*, qui litus per vadofum mare legebat, auxilio adforet. Vitellius igitur litore oceani profectus, multis ærumnis*

40 *exantlatis, damnisque acceptis, tandem ad Vidrum flumen penetravit; quò Germanicus legiones ducere jusserat, quòque ipse classe contenderat, militeis in naveis excepturus, atque Rheno subvecturus in castra. En, sic tandem constabit historia Taciti; sic fides Ptolemæi de Vidro amne firmabitur. Valeant igitur jam illi, qui flumen hoc obscurat, penitusque ex veterum monumentis expungere volunt. Falsum est, quod chorographus heic pro defensione alienorum errorum ingerit; ò Visurgim exscriptorum imperitiâ, & quia sapiusculè in hac historiâ & expeditionibus Germanici occurrat, ut glossulam, subrepisse. nam hoc amnis nomen nusquam aliàs hoc primo annalium libro occurrit. tum verò, si exscriptor intellexit, quæ scripsit, peccare heic in eo tam facilè haud potuit: sin verò planè omnium fuit imperitus, ut vult chorographus; eorum certè, quæ sequenti*

50 *demum perscripta erant libro, parum fuit gnarus; aut, si fortè injecto oculo legit, parum memor. nihilque certius, quàm, si ille glossulam addere de suo voluisset, Rheni nomen immisurum fuisse; cujus erebra cum antehac tum postmodum mentio: eoque magis, quia hoc proximè antèa perscripserat. Urget nihilo minus aliis argumentis chorographus: nempe Germanicum partem equitatus litore oceani Rhenum petere jussisse; meque ipsum fateri, Germanicum, ab Amisiâ profectum, similiter Rhenum repetere instituisse, eodem terrâ præmissis duabus legionibus, Vitellio ducendis, eâdem scilicet viâ, quâ equites ire præceperat. Rhenum igitur perpetuò nominari, Vidrum nusquam. Hæc certè cuncta pro callido ingenio ejus. Semel heic nominatur Rhenus, in profectioe equitum. in narratione de navali ac pedestri itineribus*

itineribus nulla ejus mentio. Itaque tam mihi liceat suspicari, jussisse Germanicum ad Vidrum ducere legiones; quàm ipsi, non jussisse. pro meâ autem sententiâ facit vox mendosa *Vifurgim*. Sed de hac re lis jam satis longa, lectorique tædiosa. Ceterum vocabulum *V I D R I* antiquum etiam nunc exstare facillè suspicer. quidpe, ubi lacui adpropinquat, mutato Vectæ nomine, vulgò dicitur *Swarte water*, id est, *Nigra aqua*, & sæpè sine epitheto simpliciter *het VVater*; adpositumque habet ejusdem nominis cœnobium. in hoc igitur vocabulo *VVater*, quum incolæ regionis, ut etiam nunc fit ab septemtrionalibus maximè Hollandis, vocalem *a* extenuarent in diphthongum *ä*, (quæ Gallis est *ai*, Anglis *ea*) facillè Romani postea ex *VVäter* facere potuerunt *Vider*.

Ptolemæo locus refertur inter Rheni orientalis, id est *Islæ*, & *Vidri* amnium ostia 10
Μαναρμανίς λιμὴν, *MANARMANIS PORTUS*, quem locum ego nunc esse censeo opidum *Geelmhyden*; quia hodièque portus hac parte commodissimus, quo mediocria navigia recipiuntur, ad opidum *Hassels* subvehenda. olim etiam fuisse clarum, suprà ex Alberto abbate Stadenfi cognovimus.

LUCUS BADUENNÆ memoratur Tacito annal. *IV*, in rebellione Frisiorum; ubi *L. Apronius* milite à *Flevo* castello per æstuaria in continentem Frisiæ traducto, cladem accepit, cui hæc subjiciuntur: *Mox compertum à transfugis, nongentos Romanorum apud lucum, quem Baduhenna vocant, pugnâ in posterum extractâ, confectos: & aliam quadringentorum manum, occupatâ Cruptroricis, quondam stipendiarii, villâ, postquam proditio metuebatur, mutuis ictibus procubuisse*. Hunc *Baduhennæ* lucum fuisse judico eodem tractu, quo 20
nunc maxima totius Frisiæ silva sternitur, vulgari nomine *Sevenwolden*: nam neque situs, neque distantia locorum valdè abhorrent. certum tamen argumentum, quo niti queam, nullum habeo. Idem de *Cruptroricis villâ* adfirmo. Sic tamen conjicio: Pugno inter Romanos Frisiosque commissa fuit circa ea loca, quæ sunt inter opida *Leeuwaerden* & *Sneek*: ubi plurimi Romanorum cæsi, reliqui, pugnâ in posterum usque diem extractâ, quum modò hi, modò isti superiores exsisterent; tandem apud lucum, non in luco, *cccc* confecti sunt. alii *cccc*, ex hac pugnâ elapsi, occupatâ *Cruptroricis villâ*, quæ prope lucum fuit, mutuis ictibus occubuerunt. Hæc sunt, quæ de duobus istis locis in medium adferri possint. Eorum heic notetur oscitantia, qui *columnas Herculis*, Tacito in libro de Germaniâ memoratas, in medio Frisiorum posuerunt, ubi nunc vicus est *Duvels kutte*. qui 30
planè Taciti verba numquàm legissè mihi videntur. *Angrivarios*, inquit, & *Chamarvos* à tergo *Dulgibini* & *Chasuari* cludunt, aliaque gentes haut perinde memorate. à fronte Frisii excipiunt. majoribus minoribusque Frisii vocabulum est, ex modo virium: utraque nationes ad oceanum Rheno pratexuntur; ambiuntque immensos insuper lacus, & Romanis classibus navigatos. Ipsum quin etiam oceanum illâ tentavimus. & superesse adhuc *Herculis columnas*, fama vulgavit: sive adit *Hercules*, seu quidquid ubique magnificum est, in claritatem ejus referre consensimus. (malim consuevimus.) Nec defuit audentia *Drufo Germanico*: sed obstiit oceanus, in se simul atque in *Herculem* inquiri. Mox nemo tentavit: sanctiusque ac reverentius visum, de actis deorum credere, quàm scire. De eadem navigatione sic *Pedo Albinovanus*:

— *Aliena quid aquora remis*
Et sacras violamus aquas, divûmque quietas
Turbamus sedes? 40

Ergo in ipsius oceani aliquâ insulâ *Herculis columnas* esse, fama divulgaverat; non verò in mediis Frisiorum finibus.

C A P. XVIII.

De CHAUCIS; qui & CAUCHI, & CAUCI.

ROST descriptionem Frisiorum sic auctor pergit eodem in libro de Germaniâ: 50
Hactenus in occidentem Germaniam novimus. in septemtrionem ingenti flexu redit. ac primò statim Chaucorum gens, quamquàm incipiat à Frisii, ac partem litoris occupet, omnium, quas exposui, gentium lateribus obtenditur, donec in Catos usque sinuetur. Ad *Amisiam* igitur usque occidenti Germania obtendi dicebatur Romanis. ulteriora jam septemtrionibus tribuebantur: in quibus primi *CHAUCI*. Horum nomen variè apud auctores, pro multiplici Germanicarum dialectorum variatione, perscriptum reperitur. Tacito constanter ubique, & item *Svetonio* in *Claudio*, sunt eo vocabulo, quod modò retuli. In tabulâ itinerariâ corrupta vocabula leguntur: *CHACI*, *VAPLIVARI*; pro, *CHAUCI*, *AMPSTVARI*. Apud *Dionem* etiam lib. *LIV*, terra eorum dicitur Xauis.